

Garantēto pamatienākumu ieviešana Latvijas iedzīvotājiem

Aleksis Pauls Lindemanis

Garantētie pamatienākumi (no angļu valodas – Universal Basic Income) ir valdības nodrošināti, beznosacījumu ienākumi katram valsts iedzīvotājam.

Garantētie pamatienākumi nodrošinātu katru iedzīvotāju ar valsts pabalstu, lai tas varētu dzīvot. Katram cilvēkam būtu iespēja radīt mākslu, vai izveidot savu uzņēmumu, neuztraucoties par to, kā nodrošināt sev pārtiku un jumtu virs galvas.

Šobrīd pasaulē plosās pandēmija, kas daudziem Latvijas iedzīvotājiem liek "iet bezalgas atvaļinājumā" uz nenoteiktu laiku. Cilvēkiem nav drošības sajūtas, ir neziņa par nākotni. Lai gan šobrīd vēl daudzi uzņēmumi turpina darbu, to liktenis nākamajos sešos mēnešos ir nezināms, jo viena uzņēmuma maksātspēja var novest pie ķēdes reakcijas, kurā vairākiem uzņēmumiem ir jāatlaiž darbinieki. Šī brīža epidēmija vairo sabiedrībā jau tā manāmo nedrošības sajūtu, kuras pamatā ir straujās tehnoloģiskās un sociālekonomiskās pārmaiņas. Aizvien vairāk cilvēku paliks bez ienākumu avota, kas var izvērsties par katastrofālu iznākumu gan Latvijai, gan visai cilvēcei. Šis ir laiks, kad ir jāievieš sistēmas, kas palīdzēs katram cilvēkam izdzīvot, un dzīvot labāk.

Mūsdienu pasaulei, kļūstot aizvien automatizētai, šī tēma ir ieguvusi otro elpu, un šī brīža pandēmija parāda, ka šāda sistēma ir nepieciešama agrāk, nekā vēlāk.

Ieguvumi no garantēto pamatienākumu ieviešanas ir vairāki:

- "Bezdarbnieku slazda" novēršana

Līdzšinējā valsts bezdarbnieku pabalsta sistēma ir radīta tā, ka cilvēks, sākot strādāt, zaudē visus pabalstus, bet saņem algu, kas, iespējams, ir tikai nedaudz augstāka par pabalstu summu. Šāda sistēma nav motivējoša. Papildus, daudzi uzņēmumi izmanto šo sistēmu, lai periodiski "laistu darbiniekus sēdēt uz pabalsta".

- Samazināta birokrātija

Šobrīd Latvijā ir vairāki desmiti pabalstu veidi. Lai piešķirtu katru no šiem pabalstiem, tiek nodarbināti neskaitāmi eksperti un komitejas, kas izvērtē katru atbalsta pretendentu, lai noskaidrotu to atbilstību kritērijiem, kas nepieciešami, lai izsniegtu pabalstu. Šāda sistēma atbalsta tikai noteiktas tautas grupas. Garantēto pamatienākumu nodrošināšana atvieglotu pabalstu sistēmu, krietni samazinot administrācijas izmaksas.

- Atbalsts visām iedzīvotāju grupām

Līdzšinējai valsts pabalstu sistēma atbalsta tikai noteiktas grupas. Šāda pieeja rada tautas sadrumstalotību, sadalot to grupās, un katrai grupai piemērojot dažādus likumus. Viena

sistēma katram individuālam cilvēkam samazinātu sabiedrības šķiru sadalīšanos, un liktu uzsvāru uz cilvēku brīvību un līdzvērtību, nodrošinot vienādas iespējas.

- Nodrošināts minimālais dzīvošanas standarts

Lai gan daudzi cilvēki par šo diskutē, Latvijas Satversmes 91. pantā ir noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā, un Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pantā ir teikts, ka katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, tostarp uzturu, apģērbu, mājokli, medicīnisko aprūpi un sociālajiem pakalpojumiem, kas nepieciešami viņa un viņa ģimenes veselībai un labklājībai.

- Darba ņēmējiem ir iespēja izvēlēties darba vietu

Darba ņēmēji varēs izvēlēties darba vietu pēc saviem kritērijiem, un atteikt darbu, kurš dod tikai darba vietu, bet nenes līdzī personisko papildījumu. Daudzas darba vietas nenodrošina cilvēkam nepieciešamo garīgo papildījumu, jo cilvēki ir izmisuši nopelnīt ikmēneša ienākumus, lai samaksātu rēķinus. Garantēto pamatienākumu ieviešana ļautu cilvēkiem izvēlēties darbu, kas varbūt finansiāli dod mazāku ieguvumu, bet garīgi dod tiem laimi.

- Samazināta dzimumu nevienlīdzība

Vairākos pētījumos ir pierādīts, ka sievietes pelna mazāk kā vīrieši, lai gan darba apjoma un kvalitātes ziņā tās neatpaliek no vīriešiem. Garantēto pamatienākumu ieviešana nodrošina to, ka sievietes ir mazāk atkarīgas no darba, neatņemot motivāciju strādāt. Vislielākais ieguvums būs jūtams tieši sievietēm, kurām līdz šim ir bijuši zemi ienākumi. Tās kļūtu mazāk atkarīgas no saviem partneriem, un ar grūtniecību saistītām situācijām darbā.

- Uzlabota garīgā veselība, un paaugstinātas drošības sajūta

Garīgā veselība attīstītās valstīs šobrīd ir viena no lielākajām problēmām. Garantētie pamatienākumi nodrošinātu pamata dzīves standartus jebkādā situācijā, kas uzlabotu iedzīvotāju garīgo veselību, it īpaši laikos, kad ekonomiskais stāvoklis pasaulē ir vājš. Fakts, ka cilvēkiem nebūtu jāiet cauri dažādām pārbaudēm un komitejām, kas atzītu, ka tie ir atbilstoši pabalstiem, nebūtu slogs to garīgai veselībai. Nabadzība samazina kognitīvās spējas, kas ir pielīdzināmas hroniskam alkoholismam.

- Labāks risinājums plaši izplatītam bezdarbam

Šobrīd ir skaidrs, ka ar robotu tehnoloģijas un automatizācijas attīstīšanos, aizvien vairāk darba vietu tiks aizvietotas ar mašīnām, kā rezultātā darba ņēmēju skaits tiks piesātināts un

bezdarbnieku skaits pieaugs. Līdzšinējās pabalstu sistēmas tiktu noslogotas un to uzturēšana - sadārdzināta, tomēr garantēto pamatienākumu sistēmas uzturēšanas maksas nepalielinātos.

- Paaugstināts mazo uzņēmumu skaits

Šobrīd liels skaits cilvēku baidās pamest savu darbu, lai uzsāktu savu biznesu, jo, neveiksmes gadījumā, tie zaudē savu ienākumu avotu. Garantēto pamatienākumu nodrošināšana mudinātu cilvēkus radīt jaunus uzņēmumus, sekmējot inovāciju un sāncensību ar esošiem uzņēmumiem.

- Paaugstināts skaits ar cilvēkiem, kas strādā darbos, kas tiem patīk

Cilvēkiem nebūtu jāizvēlas darbs tikai pēc atalgojuma apmēra, tie varētu izvēlēties darbu, kas tiem patīk un dod garīgo piepildījumu. Darbinieki, kas mīl savu darbu, necieš no darba radītām garīgām problēmām, un, pakārtoti, rada labākus produktus un pakalpojumus.

- Novērš paaudžu apzagšanu

Lielāka daļa attīstīto valstu, tai skaitā arī Latvija, jau šobrīd piedāvā garantēto pamatienākumu cilvēkiem pensijas vecumā. Lai gan šobrīd pensijas apmērs ir aptuveni 40% no vidējās mūža algas, Latvijas Banka ir prognozējusi, ka tiem, kas grasās "aiziet" pensijā ap 2050. – 2060.gadu, tā būs tikai 24% no algas. Latvijas pensiju sistēma šobrīd neierobežo maksimālo pensijas apmēru, kā rezultātā dažiem pensionāriem, kas prata izmantot esošo sistēmu, pensiju apmērs divdesmit reīžu pārsniedz valsts vidējo algas apmēru. Šāda sistēma ir arhaiska, veidota laikos, kad cilvēki dzīvoja īsāku laiku, un pensijas saņemšanas ilgums nepārsniedza 10 gadus. Esošā pensiju sistēma "apzog" ekonomiski aktīvos iedzīvotājus, nedodot tiem nekādu garantiju par iespēju saņemt atpakaļ iemaksātos nodokļus nākotnē. Pavisam loģiski šķiet sadalīt visus iemaksātos nodokļus starp visiem, gan tiem, kas strādā, gan tiem, kas nestrādā, šodien.

Cik daudz vajadzētu izmaksāt kā garantēto pamatienākumu?

Šis garantēto pamatienākumu aspekts, parasti, ir galvenais apspriestais punkts. Daudzi pētnieki saka, ka šai summai jābūt nedaudz zemākai par ienākumiem, kas nepieciešami, lai izdzīvotu, kamēr citi lēš, ka tai jābūt pietiekamai, lai dzīvotu automatizētā sabiedrībā, kad lielākā daļa darbu ir aizvietoti ar mašīnām. Šī brīža situācijā garantēto pamatienākumu summai būtu jābūt pēc iespējas tuvāk 2020.gada nabadzības riska sliekšnim, kas ir 409€ mēnesī. Protams, šāda apjoma nodrošināšana prasītu nopietnu valsts pārvaldes sistēmas pārstrādi, kas prasītu vairākus gadus. Ņemot vērā aktuālo pandēmijas situāciju valstī, šobrīd šī summa varētu tikt samazināta, lai operatīvi ieviestu garantētos

pamatienākumus. Pēc epidēmijas beigām, šai summai ir jāpielīdzinās tā brīža situācijai, garantējot neapkaunojošu dzīves kvalitāti tiem, kam vienīgie ienākumi ir garantētie pamatienākumi.

Kuras personas saņem garantētos pamatienākumus?

Visi Latvijas iedzīvotāji – no nākšanas pasaulē, līdz aiziešanai.

Atteikšanās no garantēto pamatienākumu saņemšanas ir brīvprātīgs, atgriezenisks lēmums.

Pilotprojekta ieviešanas gadījumā, tam jābūt ar mērķi noskaidrot, vai garantētie pamatienākumi tiešām mazina nabadzības risku, veicina uzņēmīgumu, sevis un ģimenes locekļu izglītošanu, un iekļaušanos darba tirgū. Garantētie pamatienākumi nedrīkst būt atkarīgi no vēlēšanu cikla, nākamajai valdībai tos pārtraucot tikai tāpēc, ka iepriekšējā valdība tos atbalstīja. Tieši tāda politiskā raustīšanās līdz šim pasaulē ir traucējusi iegūt neapšaubāmus datus par šādiem pilotprojektiem.

Kā finansēt garantētos pamatienākumus?

Pēc pavisam īsas informācijas izpētes, tika atrasts, ka Latvijā aptuveni 35% no budžeta aiziet dažādiem pabalstiem, tas ir aptuveni 3.5 miljardi eiro. Ar šo summu vien pietiek, lai katram iedzīvotājam garantētu 150€ ienākumus mēnesī (pieņemot, ka Latvijā ir 1.92 miljoni iedzīvotāju). Pamatā šī sistēma tiktu finansēta tāpat kā jebkuri valdības tēriņi līdz šim – ar nodokļiem. Ieviešot jaunus nodokļu veidus, piemēram, darba vietu automatizācijas nodokļus, kad cilvēks tiek aizvietots ar mašīnu, būtu iespējams palielināt garantēto pamatienākumu apmēru.

Ieviešot garantētos pamatienākumus kā pilotprojektu, kur atbalstu saņem pētnieku un politiķu izvēlētas mērķa grupas, jau šobrīd garantētie pamatienākumi varētu būt virs nabadzības riska sliekšņa.

Kuras līdzšinējās pabalsta programmas tiktu atceltas?

Izcilā gadījumā visas pabalsta programmas tiktu aizvietotas ar garantēto pamatienākumu, tai skaitā pensijas, bezdarba pabalsts, radošo personu pabalsts, paternitātes pabalsts. Esošie pabalsti atbalsta tikai konkrētu cilvēku grupas, un, objektīvi, ir cilvēku grupas, kas būtu jāatbalsta vairāk kā citas, kamēr garantēto pamatienākumu apmērs nesasniedz daudzumu, ar kādu var dzīvot virs nabadzības līmeņa, tomēr garantētie pamatienākumi katram iedzīvotājam stiprinās vienlīdzīgu starta pozīciju – iespēju būt aktīvam savu interešu un spēju īstenotājam.

Protams, kad valsts šos pabalstus vairs nenodrošinās, šādus drošības spilvenus var piedāvāt privātie uzņēmumi vai arodbiedrības. Jāņem vērā, ka bērni arī saņem šo pabalstu, kas ir lielāks par esošo bērna pabalstu.

Kāpēc izmaksāt garantētos pamatienākumus cilvēkiem, kas pelna krietni virs valsts vidējā līmeņa?

Garantēto pamatienākumu izmaksa viesiem iedzīvotājiem nodrošina "bezdarbnieku slazdu" novēršanu (skatīt augstāk). Papildus, atceļot garantētos pamatienākumus, ienākumi samazinātos pilnīgi visiem, tāpēc pastāv mazāka iespēja, ka kāds lobēs šīs sistēmas atcelšanu. Un, kā jau iepriekš minēts, pabalsta izmaksa visiem krietni samazinātu administrācijas izmaksas un vienkāršo visu sistēmu. Pietam, augsti pelnošas personas nodokļos samaksā vairāk kā iegūst, kas ir ieguvums sabiedrības šķiru vienlīdzībai.

Tas izklausās utopiski, bet kur ir pierādījumi, ka tas darbotos?

Šobrīd jau vairākas Eiropas valstis, piemēram, Dānija un Lielbritānija, kā arī Jaunzēlande un ASV nopietni apsver garantēto pamatienākumu sistēmas ieviešanu, vismaz uz nākamajiem 6 mēnešiem.

Visā pasaulē ir bijuši vairāki pētījumi, kuros cilvēkiem tiek izsniegti beznosacījumu ienākumi, un pierādīts, ka tas samazina nabadzību. Bailes, ka cilvēki kļūtu slinki vai tērētu šos līdzekļus alkoholam vai cigaretēm ir apgāztas vairākkārt.

Daži no garantēto ienākumu eksperimentiem:

- [Sietla un Denvera, ASV](#)
- [Ziemeļkarolīna, ASV](#)
- [Alaska, ASV](#)
- [Namībija](#)
- [Win for Life loterija \(€1,000/mēnesī\)](#)
- [Bomi novads, Libērija](#)
- [Kenija](#)
- [Kenija](#)
- [Uganda](#)
- [Londona, AK](#)
- [Ņujorkas pilsēta, ASV](#)
- [Irāna \(2017\) \(2018\)](#)
- [Meksika \(saite uz pētījumu\)](#)
- [Kanāda](#)
- [Kongo Republika](#)
- [Malāvija](#)
- [Kuveita \(2011\)](#)
- [Zambija](#)
- [Pakistāna](#)